

СПІВВІДНОШЕННЯ НАУКИ І МУДРОСТІ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

© Шадських Ю., 2010

Досліджуються питання мудрості через зіставлення відкриттів фундаментальної науки та їх наслідків. Стверджується необхідність звернення до минулого досвіду як атрибуту мудрості у сучасному глобальному світі.

Ключові слова – мудрість, знання, наука, прогнозування.

Yuriy Shadskikh. Correlation of science and wisdom in the modern world.

The questions of wisdom are investigated through comparison of openings of fundamental science and their consequences. The necessity of addressing the past experience as the attribute of wisdom in the modern global world becomes firmly established.

Keywords – wisdom, knowledge, science, prognostication.

Філософія завжди не лише осмислювала свою епоху, але і вказувала шляхи подальшого розвитку людства. Зростання впливу сучасної філософії пов'язане з багатьма чинниками. Передусім він викликаний процесами інтеграції, що торкнулися усієї світової спільноти. Без філософії просто неможливо налагодити діалог різних культур і показати шляхи вирішення конфліктів.

Іншим чинником, що зумовив зростання впливу філософії у сучасному світі, виявилось розуміння того, що філософія необхідна для осмислення тих труднощів і проблем, з якими стикаються фундаментальні науки.

Мета роботи – показати статус наукового знання у сучасному світі у його відношенні до мудрості.

Для античного філософа мудрість є як би ідеалом знання. Адже і саме ім'я філософії перекладається як любов до мудрості, «любомудріє». Французький історик Античності П'єр Адо писав: «Мудрість розглядається у всій Античності як спосіб буття, як стан людини, що існує абсолютно інакше, ніж інші люди, і що являє собою свого роду надлюдину. Якщо філософія є активність, сенс якої – вправа в мудрості, то вправа ця з необхідності полягає не лише у тому, аби говорити і міркувати в певний спосіб, але і в тому, аби в певний спосіб діяти, дивитися на світ» [1, с. 236–237; 2; 3].

На цю втрату безпосереднього відношення людини до світу, властивої мудрості і античній філософії, скаржитись в своїй книзі «Філософія як шукання Абсолюту» відомий російський філософ Г.Г. Майоров. «Як ми бачимо, — пише він, — наука не лише не наблизила людину до природи і до самої себе, але, навпаки, спокусивши перспективою всемогутності, привела її до відчуження від природи і до самовідчуження. І повинна у цьому якраз хвалена наукова об'єктивність, рівнозначна відмові прийняти самоцінність "речей в собі", визнати абсолютність їх буття» [4, с. 28].

Августин учив, що між мудрістю, яка знаходить знання у світлі речей божественних, і знанням, яке добувається у сутінках створених речей, існує відношення ієрархії: знання є благо і гідне любові, але воно не є вищим від мудрості [5].

Мудрість включає етичний аспект, передбачаючи зв'язок людини з Цілим, цілісність його власного духовного досвіду. Англійський математик і філософ Альфред Уайтхед писав: «Інтелектуальна діяльність розквітає за рахунок Мудрості. До певної міри розуміння є виключення причин суперечностей в інтелекті. Але Мудрість прагне до глибшого розуміння, для якого важливі і пропуски у системах понять. Ці три складові духу — Інстинкт, Інтелект, Мудрість — не можуть бути відірвані одна від одної. Тут ціле як би виявляється в своїх частинах, а частини виникають з цілого» [6, с. 439]. Знанню протистоїть незнання, а мудрості — дурість. Незнання може виряджатися у лахміття нецтва, бути упертим небажанням знати, вийти за межі сталих забобонів. Але воно може бути і «вченим незнанням», за словами Миколи Кузанського. Дурість є часом зворотна сторона неосвіченого всезнайства. Але дурістю в очах натовпу може виглядати і наївність генія.

Мудрість для російської філософії мала завжди особливе значення. Її одухотворювала не лише рефлексія, не лише звернення до різних форм наукового знання, але і живий досвід, переживання присутності у світі божественної Софії. Звідси виник цілий напрям в російській філософії — софіологія. Її представники: В.С. Солов'єв, брати Сергій і Євгеній Трубецькі, С.Н. Булгаков, А.Ф. Лосєв.

Були і протилежні думки. Так, Г.Г. Шпет бачив в мудрості псевдофілософію, далеку від рефлексії і чистого знання. На його думку, мудрість властива більш східній, ніж західній культурі. «Саме Схід, — писав Г.Г. Шпет, — є батьківщиною мудрості, усіяких казок, оповідей і міфів. Він не знає, що таке рефлексія; розумове життя для нього — чуже; розумова лінь — його природа і його добродієність» [7, с. 228–229].

Поняття «знання» і «мудрість» не обумовлені один одним. Можна міркувати про те, що таке «знання», і не використовувати при цьому поняття «мудрість». Поняття «знання» по суті своїй більше тяжіє до понять раціональних. Воно допускає кількісні і якісні оцінки. «Мудрість» ближча до моральних, етичних, життєвих понять. В якийсь спосіб виміряти «мудрість» неможливо. Порівняти ж двох «знавців» можна, хоча порівняння буде дуже умовним.

«Розвиток інтелекту» можна звести лише до «безперервного накопичення окремих знань, їх суми». Геракліт говорив: «Багатовізнання розуму не навчає». Так само важко собі уявити, щоб розвиток душі ніяк не був пов'язаний з практичною діяльністю людини, а відносився би лише до її духовності.

Оригінальне трактування мудрості, що належить Леонардо да Вінчі. Він писав: «Мудрість — дочка досвіду». Він же абсолютно справедливо вказував на те, що стати мудрим може будь-яка людина: «Набувай в юності того, що з роками відшкодує тобі збиток, заподіяний старістю. І, зрозумівши, що їжею старості є мудрість, дій в юності так, щоб старість не залишилася без їжі» [8].

Мудрість являє собою «великий досвід», досвід багатьох поколінь, який накопичувався і перевірявся століттями і тисячоліттями.

Чому далеко не усіх людей прийнято в народі називати «мудрецьми»? Напевне тому, що здебільшого люди дуже мало замислюються над «сенсом життя», передбачаючи в думці і своє особисте майбутнє, зокрема і старість. Більшість часто і справедливо називають «мудрими» своїх батьків — матір і батька. Навіть у тому випадку, коли вони не могли добре читати, писати і рахувати.

Жак Марітен писав, виділяючи один з аспектів відмінності знання від мудрості: «Слово "знання" береться як протилежне до вищої сфери знання; це наука, остільки-оскільки вона протиставляється мудрості і відноситься до самих, як там не є заземлених областей знання: не говорять про мудрість ботаніка або лінгвіста, але говорять про науку ботаніку і про науку лінгвістику. Мудрість — це знання, що отримується з найвищих джерел, відкривається в найглибшому і простому світлі; знання — це знання детальне, емпіричне, або очевидне» [9, с. 10].

Ці визначення понять «знання» і «мудрість» доволі чітко і наочно окреслюють ту, дуже тонку, але наймовірніше важливу грань, що відрізняє одне від іншого.

В.В. Розанов писав у книзі «Про розуміння»: «Хлопчик, що дивиться на полум'я і замислюється над тим, що таке воно є, і хлопець, що замислюється над етичними питаннями життя, — стоять у межах науки, хоч би вони і не вирішили своїх сумнівів. Але учений, який успішно здав на магістра і готує докторську дисертацію, стоїть поза її межами, тому що не жадання пізнання керує

ним» [10, с. 642]. Це прагнення до розуміння робить науку сестрою Мудрості, тому що розуміє людина що-небудь не лише завдяки раціональним аргументам і доводам, але і за допомогою інтуїції, осяяння, художнього відчуття, віри.

Звичайно, сучасна наука різночасно змінилася з часів Арістотеля і Галілея. Наука перестала бути долею лише одних учених. Від успішного її розвитку значною мірою залежать добробут і культурне зростання людей, прогрес людської цивілізації. У наш час наука стала одним з найважливіших джерел державних доходів, оскільки вона найбезпосередніше бере участь у виробництві, у створенні нових технічних засобів і технологій, які, своєю чергою, змінюють місце існування, повсякденний побут людей.

Кажучи про знання, необхідно виділити питання про використання знання. Загальновідомі приклади, пов'язані із створенням і вживанням ядерної, хімічної, біологічної зброї. Це приклади аморального використання наукового знання.

Але багато і прямо протилежних прикладів. Винахід і впровадження в життя комп'ютерів і комп'ютерних технологій істотно відібрається на людському бутті і науковому методі. Але на найближчі 50—70 років основним джерелом задоволення потреб суспільства в енергії будуть непоновлювані природні ресурси — нафта, газ і вугілля. А, значить, людина буде міцно прив'язана до двигунів внутрішнього згорання. Якими б літак або океанський лайнер не були досконалими, це, по суті, нічого в світі не змінює.

Потрібна принципова зміна джерела енергії, потрібне паливо майбутнього. Тоді і станеться зміна цивілізаційного розвитку. Поки ж найближчим конкурентом нафти, газу і вугілля учені бачать водень і двигун зовнішнього згорання. У перспективі, коли завдання забезпечення екологічної чистоти повітря стане для людини незворотним, суспільство, незважаючи на дуже високу (за сучасними мірками) економічну вартість водневого пального і технічні небезпеки поводження з ним, розпочне розвивати «водневу цивілізацію».

Але цей час, якщо і настане, то настане дуже і дуже не скоро. А до таких науково допустимих енергетичних проєктів, як використання як робочого тіла антиречовини, тим більше далеко.

Отже, реально прогнозована дорога руху людства у ХХІ ст. буде найшвидше пролягати через боротьбу за сировину і ресурси.

У кінці ХХ ст., в період, який часто називають переходом до «інформаційного світу», знання стали використовуватися державами для нарощування своєї економічної потужності. Знання почали особливо ретельно ховати від інших. З'явилися ноу-хау, таємниці фірм, держав. Вони ретельно охороняються, тому що можуть бути використані з метою здобуття переваги над іншими. Ми можемо бачити на прикладі останніх років, коли одна група держав, маючи високотехнологічну зброю, що ґрунтується на сучасних знаннях, використовує його для знищення людей іншої незалежної держави. Для таких дій вже винайдений свій термін — «гуманітарна інтервенція».

Стосовно знання і моральності слід підкреслити, що науку часто змішують із знанням, але це неправильно. Наука є не лише знання, але і свідомість, тобто вміння користуватися знанням. А це вже ближче до мудрості.

Лауреат Нобелівської премії з хімії Ілля Прігожін писав: «Для древніх природа була джерелом мудрості. Середньовічна природа говорила про Бога. У нові часи природа стала настільки безмовною, що Кант визнав необхідним повністю розділити науку і мудрість, науку і істину. Цей розкол існує впродовж двох останніх століть. Настала пора покласти цьому край» [11].

Дійсно, розподіл між науковим знанням і людською мудрістю існує. Проілюструємо цей розподіл на прикладі прогнозування, передбачення наслідків із знову отриманого знання, наслідків з причин явищ і подій.

Коли йдеться про прогнозування, мудрість завжди застерігає від чогось, від якихось дій. Застерігає, ґрунтуючись на минулому досвіді. Застерігає в ім'я застереження, охороняє в ім'я охорони. Наука у своїх прогностичних можливостях так діяти не може. Вона не може застерігати від здобуття якогось нового знання. Бо доки таке знання не отримане, то і застерігати нема від чого — знання просто немає. Це перше.

По-друге. Навіть у тих випадках, коли якийсь нове знання отримане, це не означає, що можна передбачити усе або якісь наслідки, які з нього випливають.

Відомий факт, що у 30-ті рр. XX ст. президент США Ф. Рузвельт доручив своїй адміністрації провести широке дослідження в області перспективних технологій. Як виявилось згодом, учені і інженери не змогли тоді передбачити появу ні телевізора, ні пластмас, ні реактивних літаків, ні штучних органів для трансплантації, ні лазерів, ні навіть кулькових ручок! Адже фізичні ефекти, які були використані під час створення цих технологій, на той час були відкриті і добре вивчені.

Саме з цієї причини не можна приймати на віру розраховані на тривалі проміжки часу наукові, а тим більше технічні, технологічні прогнози. Генеральний напрям в розвитку науки століття, що настало, буде пов'язаний з підвищенням ефективності її прогностичної функції (наукове прогнозування і такі відомі його методи, як гіпотеза, екстраполювання, інтерполяція, уявний експеримент, наукова евристика тощо). У цьому виявиться наукова мудрість. Ясна річ, для цього буде потрібний новий, досконаліший науковий інструментарій. Але головне полягатиме в іншому — у тому, наскільки тісно і органічно вдасться зблизити між собою науку (теоретичне знання), позанаукове знання (буденне знання, практичне знання, міфи, легенди) і політику (прагматичне використання знання на користь влади і ринку).

Прогнозування майбутнього у гуманітарній науці ще менш переконливе, чим в природознавстві. Через «аксіому глобалізації» затверджується сьогодні дуже популярна в думках і підходах фахівців-гуманітаріїв і політиків теза про «кінець історії». Лібералізм переміг остаточно, безповоротно і вселенськи. Країнам, що ще не налаштувалися на цю хвилю, потрібно просто узяти «японську» або «німецьку» модель державного устрою і прикласти її до власної країни.

З наукової точки зору, з позицій наукового прогнозу ця теза говорить не стільки про «кінець історії», скільки про кінець гуманітарної науки. Оскільки «історія закінчилася», то у неї не залишилося ні області, ні предмета наукового дослідження: усе вже відомо, усе відкрито. Попереду лише практичні питання впровадження.

Поки ж у людства є лише два шляхи для того, щоб зазирнути в майбутнє. Це наука і релігія. Як підкреслюють сучасні фізики, віра в правоту теорії Всесвіту, що розширюється, і Великого вибуху «не суперечить» вірі в Бога-творця, але вказує межі часу, протягом якого він повинен був впоратися зі своїм завданням.

У фундаментальній науці епохальні прориви, її розвиток фактично завжди пов'язаний із зняттям тих чи інших заборон на кордони пізнання, з відмовою від тих або інших сталих переконань, зокрема помилок. Помилка в науці не означає неуцтва ученого.

З моменту виникнення геометрії Евкліда існувала заборона на проведення з крапки більше ніж однієї прямої, паралельної до заданої. Але прийшов Н. Лобачевський і зняв цю заборону, створивши неевклідову геометрію, а разом з нею і новий світогляд.

Прикладів таких немало. Свідчать же усі вони про одне і те саме: наука не терпить раз і назавжди встановлених заборон і обмежень. Така ж доля чекає на концепцію «кінця історії».

Резюмуючи, спробуємо ще раз відповісти на запитання: «Що ж таке людська мудрість?» На відміну від знання, освіти, інформативності мудрість — це здатність приймати і засвоювати досвід життя попередніх поколінь. Без цього неможливий розвиток науки і культури, а значить, і цивілізації. Але минулий досвід ми не повинні приймати як догму, як абсолют. Його потрібно засвоювати творчо і критично. Наука лише так і може розвиватися.

Існує ще одна відмінність, яка лежить між «знанням» і «мудрістю». Наукове знання як таке є інтернаціональне. Воно однакове для усіх країн і народів. Мудрість, навпаки, глибоко національна. Вона включена в афоризми, прислів'я, приказки, казки і має переважно етичний, ціннісний зміст. Тому, здавалося б, до зовні одних і тих самих життєвих ситуацій, до одного і того самого життєвого досвіду люди, що належать до різних етносів, відносяться по-різному.

Чим таку відмінність можна було б пояснити? Думаю, двома обставинами. По-перше, мудрість — це розмова про життя, про її сенс. А життя в усіх народів різне. По-друге, рідна мова, на якій ця розмова про життя ведеться, — його внутрішня музика. Усе це часто погано сприймається чужим вухом. Хто і на якій мові думає, той тому народові і належить.

У культурі особливо важливо враховувати ту спільність, до якої відносить себе учений, про яку він може сказати «Ми» на відміну від «Вони», яка виражає властиві цій спільноті звичаї, традиції, пам'ять, зв'язок з предками. Філософ С.Л. Франк писав: «"Ми" є деяка первинна категорія особистого людського, а тому і соціального буття» [12, с. 51, 53]. Тут «Ми» є усвідомлення тієї етнічної спільноти, до якої кожен з нас обов'язково належить. «Вони» — це люди іншої етнічної спільноти, що не належать до «Ми». Дистанція між «Ми» і «Вони» і є різниця між культурами.

Чи можна ці культури «зближувати» у процесі оголошеної глобалізації і який внутрішній сенс взагалі несе в собі у цьому випадку слово «зближувати»? Що усі народи світу знайдуть одні і ті самі символи віри (у тому числі і релігійні) і заговорять однією і тією самою мовою (деякою «новою есперанто»? Або, мабуть, якийсь одній культурі (наприклад, англосакській) буде відведено місце «головної культури»? Або, нарешті, під пресом глобалізації станеться таке змішання народів, націй і рас (у тому числі і чисто біологічне), що врешті-решт усі стануть одного кольору, одного зросту, а то й однієї статі?

Інколи говорять, що егоїзм, брехня, розпуста тощо надбали уселенських масштабів. Стверджують, що у далекому минулому на ці людські недуги «хворіла» меншість, а тепер «хворіє» більшість людей. Але якщо це так насправді, якщо ці відхилення від норм у минулому стали сьогодні не відхиленням, а нормою буття, то чи не можна вважати ці колишні відхилення прийнятими еталонами буття в теперішньому часі?

Отже, в суспільстві відбувається накопичення «небезпечного знання», джерелом якого є як наука, так і позанаукове знання. Поступово це небезпечне знання різними дорогами знаходить легітимні форми і стає суспільною нормою. Відхилення, які колись були поодинокими і локальними, стають масовими і всеосяжними.

Чи не означає усе це виникнення системи етичних норм, що ґрунтуються на подібних відхиленнях? І якщо це так, а факти поки унеможливають стверджувати зворотного, то чи зможе стратегія «добровільної толерантності» утримати світ від його перетворення на «відхилений світ»?

Можливо доля науки майбутнього, принаймні реально осяжного майбутнього, визначиться відношенням до неї держави, влади. Безглуздо сповідувати доволі поширені думки про те, що у владі мають бути виключно учені мужі. Але на багатьох прикладах, зокрема на прикладах історії сучасної України, можна сказати, що наша країна завжди несла великі збитки тоді, коли в її вищому керівництві були люди «аж занадто далекі від науки».

1. Адо П. *Что такое античная философия?* / П. Адо [Пер. с фр. В.А. Воробьева]. — М.; СПб.: Изд-во «Степной ветер»; ИД «Коло», 1999. — (Серия «Катарсис»). 2. Адо П. *Духовные упражнения и античная философия* / П. Адо [Пер. с фр. В.А. Воробьева]. — М.; СПб.: Изд-во «Степной ветер»; ИД «Коло», 2005. — 448 с. (Серия «Катарсис»). 3. Адо П. *Философия как способ жить: Беседы с Жанни Карлие и Арнольдом И. Дэвидсоном* / Адо П. [Пер. с фр. В.А. Воробьева]. — М.; СПб.: Изд-во «Степной ветер»; ИД «Коло», 2005. — 288 с. — (Серия «Катарсис»). 4. Майоров Г.Г. *Философия как искание Абсолюта. Опыт теоретические и исторические* / Г.Г. Майоров. — М.: Едиториал УРСС, 2004. — 416 с. 5. Августин Блаженный. *О граде Божием*. — В 4-х т., 23-х кн. / Августин Блаженный. — М.: Изд-во Спасо-Преображенского монастыря, 1994. — Т.1, Кн. 1–7. — 395 с. 6. Уайтхед А.Н. *Избранные работы по философии* / Уайтхед А.Н. [Пер. с англ., общ. ред. и вступ. ст. М.А. Кисселя]. — М.: Прогресс, 1990. — 718 с. 7. Шпет Г.Г. *Мудрость или разум?* // Шпет Г.Г. *Философские этюды*. — М.: Прогресс, 1994. — 376 с. 8. Николл Ч. *Леонардо да Винчи. Полёт разума* / Ч. Николл [Пер. с англ. Т. Новиковой]. — М.: Эксмо, 2006. — 768 с. 9. Маритен Ж. *Знание и мудрость* / Ж. Маритен [Пер. с фр. Л.М. Степачева; науч. ред. И.С. Вдовина]. — М.: Научный мир, 1999. — 244 с. 10. Розанов В.В. *Сочинения. О понимании. Опыт исследования природы, границ и внутреннего строения науки как цельного знания* / В.В. Розанов. — М.: ИМЛИ РАН. *Танаис*. — 1996. — XXV, 808 [2] с. — (Литературные изгнанники). 11. Пригожин И. *Философия нестабильности* // Пригожин И. *Вопросы философии*. — 1991. — № 6. — С. 46–52. 12. Франк С.Л. *Духовные основы общества* / С.Л. Франк. — М.: Республика, 1992. — 512 с. (Серия «Мыслители XX века»).